

well as, the causes and consequences of the Azerbaijani ethnocide policy conducting towards those ethnic groups

«ՀՈՎԱՐԴ ԿԱՐԱԳՅՈՋՅԱՆ» ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ¹

Արարատ Վարդանյան

Պատմական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր

ԱրՊՀ

Բանալի բառեր՝ «Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատություն, բարեգործություն, Հայաստանի Հանրապետություն, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն, առողջապահական, սոցիալական, կրթամշակութային ծրագրերի իրականացում

1988 թվականի դեկտեմբերի 7-ին Հայաստանում տեղի ունեցավ ավելի քան 9 բալ հզորությամբ ավերիչ երկրաշարժ: Այն ընդգրկեց հանրապետության տարածքի 1/3 մասը՝ մեկ միլիոն 130 հազար բնակչությամբ: Ռոպենների ընթացքում լրիվ կամ մասնակի ավերվեցին Լենինականը, Սպիտակը, Կիրովականը, Ստեփանավանը, հարյուրից ավելի ավաններ ու գյուղեր: Ավերվեց հանրապետության ամբողջ բնակֆոնդի մոտ 17%-ը: Երկրաշարժի գոտում շարքից դուրս եկան ջերմամատակարարման, էներգամատակարարման բոլոր համակարգերը, կապի, տրանսպորտի և կենցաղսպասարկման ծառայությունները: Ավերվեց ավելի քան 170 արդյունաբերական ձեռնարկություն: Ծանր վնաս կրեց գյուղատնտեսությունը, քանդվեցին անասնապահական շինությունները, ոչնչացավ անասունների մեծ մասը: Շարքից դուրս եկավ գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակող 80 ձեռնարկություն: Տարերային աղետը հանրապետության ժողովրդական տնտեսությանը հասցրեց ավելի քան 13 մլրդ ռուբլու վնաս: Պաշտոնական նվազեցված տվյալներով զոհվեց ավելի քան 25 հազար մարդ, 530 հազարը դարձավ անօթևան²:

Երկրաշարժից անմիջապես հետո տարբեր երկրներից հումանիտար օգնության բեռներով Հայաստան էին գալիս օդանավեր, զնացքներ, ավտոմեքենաների շարասյուներ: Համակողմանի օգնությանը մասնակցում

¹ Հռոկվաձը ընդունված է 24.11.14:

² Մինասյան Է., Հայաստանի Երրորդ Հանրապետության պատմություն, Եր., 2014, էջ 87: Տես նաև Հայոց պատմություն, դասագիրք բուհերի համար, պրոֆ. Հր. Ռ. Միմոնյանի խմբ., Եր., 2012, էջ 721-722, Մանուկյան Մ., Երկրաշարժ, Եր., 1989, էջ 3,4,5,6:

էին աշխարհի 113 երկրներ, բազմաթիվ միջազգային կազմակերպություններ¹:

Երկրաշարժից տուժած Մայր հայրենիքին սատար կանգնեցին սփյուռքահայ կազմակերպությունները, որոնց միջոցները ուղղվել են տուժած շրջանների վերականգնմանը, բնակչության բժշկական օգնությանը և այլ նպատակների: Այդ կազմակերպությունների շարքում նշանակալի է «Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատության դերը:

«Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատությունը (ՀԿՀ, կոչվում է նաև «Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցություն») բարեսիրական կազմակերպություն է: 1921թ.-ին, Նյու Յորքում հիմնել են Միհրան և Ջապել Կարագյոզյանները՝ ի հիշատակ իրենց վաղամեռիկ որդու՝ Հովարդի և կոչել նրա անունով: Սկզբնապես հաստատության նպատակն է եղել հայ որբ, կարիքավոր մանուկների խնամքի, բուժման և կրթության կազմակերպումը: Կարագյոզյան հաստատության գործունեության առաջին շրջանը սկսվում է Պոլսում, ուր 1921 թվականի օգոստոսին բացվում է Հովարդ Կարագյոզյան Տունը և իր խնամակալության տակ է վերցնում շուրջ 100 դեռատի հայ որբերի: Այն որբանոց էր, բայց կոչվում էր Տուն՝ հայ որբուկների ընտանեկան ջերմություն ու քաղցրություն հաղորդելու միտումով²: Երեք տարի հետո քաղաքական աննպաստ պայմանների հետևանքով որբերը տեղափոխվել են Ֆրանսիա, որտեղ նրանց են միացել Հունաստանից տարված հայ որբերը: Կազմակերպությունը այստեղ գործել է մինչև 1936-ը՝ կրթություն տալով ու արհեստ սովորեցնելով շուրջ 200 որբերի: 1938-ից ՀԿՀ մանկաբուժական դարմանատներ է բացել Աթենքում (նաև կառուցել է բնակարան 50 ընտանիքի համար), Այնջարում և Բեյրութում (Լիբանան), Հալեպում և Կամիշլիում (Սիրիա)՝ հատկապես տրախոմայի և մալարիայի դեմ պայքարելու համար: Հետագայում այս դարմանատները վերածվել են ամբողջական սոցիալ-բժշկական կենտրոնների՝ իրենց խնամքը տարածելով նաև տարեցների, դպրոցի և միջավայրի վրա³:

1988 թվականին Սպիտակի երկրաշարժից հետո մինչև 1991 թվականը «Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցություն»-ը Հայաստան է առաքել դեղորայք, սնունդ և հագուստ՝ ժամանակավորապես հո-

¹ Մինասյան Է., նշվ աշխ., էջ 88:

² The Howard Karagheusian Commemorative Corporation. 75 years of service, New York 1996, p.18

³ Սփյուռքահայ կազմակերպություններ, Եր., 2002, էջ 130:

գալով աղետի գոտու ժողովրդի հոգսերը միաժամանակ, հավատարիմ մնալով մնայուն կառույցներ և շարունակական ծրագրեր իրագործելու իր սկզբունքին, մեկ միլիոն ԱՄՆ դոլար է տրամադրում՝ հիմնելու համար (Հայ Բարեգործական ընդհանուր Միության հետ համատեղ) Երևանի վերականգնողական (ալաստիկ) վիրաբուժության կենտրոնը, որն այսօր էլ իրականացնում է իր առողջապահական գործունեությունը «Պրոկտոլոգիա» ինստիտուտում:

1992 թվականի հոկտեմբերին հիմնադրվել և պաշտոնական գրանցում է ստացել Հայաստանի «Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպությունը, որի տնօրեն է նշանակվել բժիշկ Կամո Տեր-Պետրոսյանը: Կազմակերպության ծրագրով նախատեսվում էր Երևանում և Հայաստանի տարբեր մարզերում հիմնել միջազգային չափանիշներին համապատասխանող ժամանակակից սարքավորումներով հագեցած և բարձրորակ մասնագետներով համալրված մանկական ատամնաբուժարաններ՝ հայաստանաբնակ երեխաներին անվճար և որակյալ բուժական օգնություն ցուցաբերելու նպատակով: Մինչև իր բուն ծրագրի կենսագործմանը անցնելը՝ Կարագյոզյան ընկերակցությունը հայաստանյան իր կազմակերպության միջոցով 80 հազար ԱՄՆ դոլար ընդհանուր արժողությամբ դեղորայք, բժշկական գրականություն, սարքավորումներ, գործիքներ ու պարագաներ և 400 նավթավառ է հատկացնում Հայաստանի ավելի քան 30 բուժհիմնարկների¹:

1993 թվականի ապրիլին Երևանի Նորքի բարձունքում բացվել է Հայաստանի «Հովարդ Կարագյոզյան» կազմակերպության առաջին մանկական ատամնաբուժարանը, որն ընդլայնվելով դարձել է կազմակերպության հայաստանյան կենտրոնը և հետագայում գլխավորել նաև մասնաճյուղ ատամնաբուժարանների աշխատանքը: Կարճ ժամանակամիջոցում բացվել են Գյումրիի (1995թ.), Գորիսի և Ստեփանակերտի (1996թ.), Երևանի «Սեբաստիա» (1998թ.) և Վանաձորի (2000թ.) Կարագյոզյան մանկական ատամնաբուժարանները: Ատամնաբուժությանը զուգահեռ 2000 թվականից ընկերակցությունը Հայաստանում նախաձեռնել է մանկական ակնաբուժության ծրագիր, որը կյանքի է կոչվել

¹ Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցությունը Հայաստանում (10 տարի), Եր., 2002, էջ 17-18:

աղետի գոտուց. 2000թ բացվել է Գյումրիի, մեկ տարի անց՝ Վանաձորի Կարագյոզյան մանկական ակնաբուժարանները¹:

Երևանի Նորք-Մարաշ համայնքում գտնվող Կարագյոզյան կենտրոնը ընդգրկում է մանկական ատամնաբուժական և ակնաբուժական դարմանատներ և գործում է որպես հիմնարկի գրասենյակ Հայաստանի և Ղարաբաղի համար: Կենտրոնը համարվում է ատամնաբուժության մասնագետների վերապատրաստման և որակավորման գլխավոր հաստատություն²:

1992-2001-ին ընկերակցությունը հայաստանյան իր կազմակերպության ծրագրերի իրականացման համար ներդրել է ավելի քան 3 մլն դոլար³:

Պատերազմը ծանր հարված էր հասցրել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությանը: ԼՂՀ-ում տուժել է 149 բնակավայր, լրիվ կամ մասամբ ավերվել են 11647 անհատական տներ, 226 բազմաբնակարան բնակելի շենքեր, 17 ստացիոնար բուժհիմնարկներ և 71 բուժկետեր, 196 ուսումնական և մշակութային օջախներ⁴, 8000 արդյունաբերական, գյուղատնտեսական և սոցիալական նշանակություն օբյեկտներ: Երեք անգամ կրճատվել էին ցանքսերը, 5 անգամ՝ անասնազխաքանակը: Գյուղատնտեսությանը հասցվել էր շուրջ 2,5 մլրդ դոլարի վնաս⁵:

Հետպատերազմյան տարիներին հնարավորություն ստեղծվեց զբաղվելու ավերված տնտեսության, կրթամշակութային օջախների վերականգնման և զարգացման հարցերով: Կարևոր էր պատերազմից տուժած բնակչության և հատկապես երեխաների առողջության վերականգնման հարցերը: ԼՂՀ կառավարության անունից առողջապահության նախարարության և ԱՄՆ Կարագյոզյան հաստատության միջև կնքված պայմանագրի համաձայն՝ պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց հանրապետությունում բարեգործական հիմունքներով մանկական ատամնաբուժական կենտրոնների ստեղծման և նրա գործունեության ապահովման մասին: 1996 թվականի գարնանը Ստեփանակերտում հանրապետական ախտորոշման կենտրոնի շենքի առաջին հարկում բացվեց

¹ Հայկական Միություն: Տարեգիրք, Եր., 2009, էջ 143:

² Անկյունաքարձներ Կարագյոզյան հիմնարկի պատմությունը, Նյու Յորք 2011, էջ 17:

³ Միությունքահայ կազմակերպություններ, էջ 131:

⁴ ԼՂՀ պետարխիվ, Ֆ. 180, ց.1, կ.9, պ.մ.42, թ.222:

⁵ Բալայան Վ., Դրվագներ արցախահայության ազատագրական պայքարի և պետականակերտման պատմության. Ստեփ., 2012, էջ 333:

Հայաստանի Կարագյոզյան հաստատության մանկական ատամնաբուժարանը, որի կահավորման և հատուկ սարքավորումների ծախսերն իր վրա վերցրեց կազմակերպությունը: Մանկական ատամնաբուժական կենտրոնը Արցախում առաջին բարեգործական բժշկական հիմնարկությունն է, որտեղ սպասարկումը անվճար է և նախատեսված միայն ու միայն երեխաների համար¹:

2003թ Կարագյոզյան հաստատության կողմից գնվել է նոր շենք, որը գտնվում է Ստեփանակերտի մանկական հիվանդանոցի և պոլիկլինիկայի հարևանությամբ: Այն կահավորված է, հագեցած է ժամանակակից սարքավորումներով, գործիքներով և բուժանյութերով, ունի 2 ատամնաբուժական, մեկ ակնաբուժական (2003թ.), ախտահանման, մեկ պանորամիկ ռենտգեն կաբինետ՝ երևակման սենյակով և գրանցման բաժին: «Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպության Ստեփանակերտի մասնաճյուղ դարմանատան ատամնաբուժական և ակնաբուժական անվճար որակյալ ծառայություններից օգտվում են Ստեփանակերտ քաղաքի մինչև 14 տարեկան բոլոր երեխաները, ինչպես նաև մերձակա այլ բնակավայրերի հաշմանդամ, երկկողմանի կամ միակողմանի ծնողազուրկ, սոցիալապես անապահով մինչև 14 տարեկան երեխաները:

Բացի երեխաների անվճար բուժումից Կարագյոզյան ընկերակցությունը 2001 թվականից կազմակերպության հայաստանյան ծրագրերում ընդգրկվել է սոցիալական ոլորտում իրականացվելիք մի շարք աշխատանքներ: Նրա ֆինանսավորմամբ իրականացվել է ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարության Նոր Խարբերդի մասնագիտացված մանկատան 136մ² ընդհանուր մակերեսով բուժարան-մեկուսարանի հիմնական վերանորոգումն ու կահավորումը, 1600 գծամետր գազատարի տեղադրման, կաթսայատան գործարկման և բոլոր մասնաշենքերում կենտրոնացված ջեռուցման ապահովման աշխատանքները: ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարության Երևանի Նորքի «Մանկան տան» երկու ննջասենյակով և օժանդակ հարմարություններով, 118մ² ընդհանուր մակերեսով նոր մասնաշենքի կառուցումը: ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության Գորիսի մասնագիտացված գիշերօթիկ դպրոցի 237մ² ընդհանուր մակերեսով ճաշարանի և խոհանոցի հիմնա-

¹ <<ԼՂ Հանրապետություն>>, 28 մայիսի 1996:

կան վերանորոգումն ու կահավորումը, ինչպես նաև տանիքի մասնակի (100մ²) վերանորոգումը: ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարության Գյումրիի «Երեխաների տան» կաթսայատան վերակառուցման, վառարանի և 30 գծամետր ջերմագծերի տեղափոխման, 147 գծամետր գազատարի տեղադրման, բնական գազով կաթսայի վերագործարկման և կենտրոնական ջեռուցման ապահովման աշխատանքները¹: Կառուցվել է նաև վերելակի հորան և տեղադրվել վերելակ²:

Կազմակերպության ֆինանսավորմամբ իրականացվել է Ստեփանակերտի ներարկման կլինիկայի շինվերակառուցման աշխատանքը³: Նրա կողմից կատարվել են ԼՂՀ առողջապահության նախարարության հաշմանդամների վերականգնողական կենտրոնի շենքի կցակառույցի նախագծա-նախահաշվային փաստաթղթերի կազմման⁴, ինչպես նաև վերականգնողական կենտրոնի վերակառուցման աշխատանքներ⁵: «Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատությունն Արցախում իրականացրած բարեգործական ծրագրերի համար պարգևատրվել է ԼՂՀ «Երախտագիտության» մեդալով:

«Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպությունը բացի ատամնաբուժական և ակնաբուժական անվճար ծառայություններից իրականացնում է «Վատ լսող երեխաներին լսողական ապարատների անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2002 թվականից), «Պարբերական հիվանդությամբ երեխաների դեղորայքի անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2003 թվականից), «Սրտի բնածին արատներով մինչև 7 տարեկան երեխաների անվճար վիրահատություններ» (իրականացվում է 2003 թվականից), «Էպիլեպսիայով հիվանդ երեխաներին դեղորայքի անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2004 թվականից) ծրագրերը, որոնցից օգտվել են տասնյակ հազարավոր հայ երեխաներ Երևանից, ՀՀ տարբեր մարզերից և ԼՂՀ-ից:

Կազմակերպությունը 2010 թվականին ֆինանսական օգնություն է ցուցաբերել «Օժանդակություն «Ոսկրածուծի դոնորների հայկական ռեեստր» բարեգործական հիմնադրամին» ծրագրի շրջանակներում դոնորների հյուսվածքների դասակարգման սարքավորումներ և ռեակտիվ-

¹ Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցությունը Հայաստանում (10 տարի), էջ 43-45:

² Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք, Եր., 2012, էջ 118:

³ ԼՂՀ պետարխիվ, Ֆ. 180, ց.1, կ.10, պ.մ.45, թ.69:

⁴ Նույն տեղում, Ֆ. 180, ց.1, կ.11, պ.մ.50, թ.33:

⁵ Նույն տեղում, Ֆ. 180, ց.1, կ.11, պ.մ.50, թ.14:

ներ ձեռք բերելու, ինչպես նաև «I և II կարգի հաշմանդամներին սայլակների բաշխում» ծրագրով Երևան քաղաքում և ՀՀ հինգ մարզերում անվճար սայլակներ 110 հաշմանդամներին բաշխելու համար¹:

Կազմակերպությունն իրականացնում է նաև կրթամշակութային ծրագիր: Կրթամշակութային գործունեության իրականացումը Կարագյոզյան ընկերակցության հայաստանյան ծրագրերում ի սկզբանե նախատեսված էր: Այն ամբողջությամբ կազմակերպության հայաստանյան կենտրոնի տնօրեն Կամո Տեր-Պետրոսյանի նախաձեռնությունն էր, որը ընկերակցության նախագահի և վարչության համաձայնությամբ սկսեց իրագործվել 1993 թվականից: Ծրագրի նպատակը Հայաստանում տիրող էներգետիկ ճգնաժամի ժամանակաշրջանում՝ ցուրտ ձմեռների ու խավարի այդ ծանր տարիներին, երեխաներին փողոցից կտրելն ու մի տաք անկյունում և հոգատար միջավայրում գեղագիտական դաստիարակություն տալն էր: Սկզբում բացվում են ձեռագործի և փայտարվեստի խմբակները, ուր թաղամասի 10-15 տարեկան պատանիներն ու աղջիկները հրավիրված մասնագետ-մանկավարժների ղեկավարությամբ, կազմակերպության կողմից ապահովվելով անհրաժեշտ նյութերով ու պարագաներով, «Նորք» կենտրոնում սկսում են յուրացնել ձեռագործի և փայտարվեստի գաղտնիքները և մանկական արվեստի հիմնալի նմուշներ արարել: Հետագայում, երբ արդեն հաղթահարվել էր ճգնաժամը, կրթամշակութային ծրագիրը ոչ միայն չդադարեց, այլ ավելին, ընդլայնվեց: 1996-ին եղածներին ավելացավ նկարչականը, ավելացավ խմբերին հաճախող երեխաների թիվը, տարիքային ստորին շենը 10-ից իջավ մինչև 5-ի:

Երեխաների աշխատանքները ամենամյա ցուցահանդեսներով ներկայացվում են «Նորք» կենտրոնում: Բացի այդ՝ երեխաների լավագույն աշխատանքները ցուցահանդեսներով ներկայացվել են նաև Հայաստանից դուրս՝ Բոստոնում, Բուենոս-Այրեսում, Լոս Անջելեսում, Հալեպում² և այլ վայրերում:

Կրթամշակութային ծրագրի շրջանակներում կազմակերպության ջանքերով լույս են տեսել նաև հայ ժողովրդի պատմության ու հայ գրական-

¹ Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք, Եր., 2010, էջ 134:

² Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցությունը Հայաստանում (10 տարի), էջ 40:

նության վերաբերյալ մի շարք գրքեր, որոնք անվճար բաժանվել են Հայաստանի, Արցախի և Սփյուռքի դպրոցներին¹:

«Հովարդ Կարագյոզյան ընկերակցության» կողմից Հայաստանի հանրապետությունում և Արցախում իրականացվող վերոհիշյալ ծրագրերը կրում են շարունակական բնույթ՝ նպաստելով հայ երեխաների առողջության պահպանմանը:

Ամփոփում

«Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատությունը բարեգործական կազմակերպություն է: Հիմնել են Միհրան և Ջապել Կարագյոզյանները՝ 1921 թվականին, Նյու Յորքում: Նպատակն էր հայ որբ, կարիքավոր երեխաների բուժման և կրթության կազմակերպումը:

1992թ. Երևանում սկսեց գործել հաստատության հայկական կենտրոնը, որը գլխավորեց Գյումրիի (1995թ), Գորիսի, Ստեփանակերտի (1996թ), Վանաձորի (2000թ) մասնաճյուղերի աշխատանքը: Նրանց միջոցով իրականացվում են առողջապահական, սոցիալական, կրթամշակութային և այլ բարեգործական ծրագրեր:

Деятельность фонда “Говард Карагезян” на Родине

Арарат Варданян

Резюме

Ключевые слова: фонд “Говард Карагезян”, благотворительность, Республика Армения, Нагорно-Карабахская Республика, осуществление здравоохранительных, социальных и культурно-образовательных проектов.

Фонд “Говард Карагезян” – благотворительная организация. Основана в 1921г. в Нью Йорке Миграном и Забел Карагезянами с целью лечения и воспитания осиротевших армянских детей.

С 1992 года действует Армянский центр в Ереване с филиалами в Гюмри (с 1995г.), Горисе и Степанакерте (с 1996г.), Ванадзоре (с 2000г), с помощью которых осуществляются здравоохранительные, социальные, культурно-образовательные и другие благотворительные проекты.

¹ Նույն տեղում, էջ 21:

The activity of the Howard Karagheusian Foundation in Homeland

Ararat Vardanyan

Summary

Key words: *Howard Karagheusian Foundation, benevolence, The Republic of Armenia, The Nagorno-Karabakh Republic, the fulfillment of health care, social and educational-cultural projects.*

The Howard Karagheusian Foundation is a benevolent organization. It was founded by Mihran and Zabel Karagheusian in New York in 1921 with the aim to treat and raise the Armenian orphans.

Since 1992 the Armenian Centres function in Yerevan with branches in Gyumri (since 1995), Goris and Stepanakert (since 1996), Vanadzor (since 2000) which fulfill health, social, educational-cultural and other charitable projects.